

התודות לאיראן: קמפיין הלחץ האמריקני יוצר משבר חשמל בעיראק

written by אלי קלוטשטיין | 26.03.2025

מנהיגי עיראק המתנינו במתח מאז התחלת כהונתו השנייה של הנשיא דונלד טראמפ למוצא פיו. הבית הלבן הבהיר במעשים ובמילים כי הוא דבק בקמפיין הלחץ ה/מרבי על איראן כדי למנוע ממנה להשיג נשק גרעיני, ושכנתה ממערב רצתה לדעת כיצד ישפיעו ההתפתחויות הללו גם עליה.

לכולם היה ידוע תחום אחד שיעמוד במרכז העניינים, שכן הוא הוזכר שנה אחר שנה גם במהלך כהונתו של הנשיא הקודם, ג'ו ביידן: הפטור שמקבלת עיראק מארה"ב לייבוא גז איראני לצורך ייצור חשמל, ופטור נוסף שמתיר לה לקנות חשמל איראני [1] מבלי שהאמריקנים יטילו עליה עיצומים עקב התשלום של כספים לטהרן. הסכום ששילמה עיראק תמורת הגז והחשמל של הרפובליקה הסמוכה לא קטן בכלל: 4-5 מיליארד דולר בשנה. משמעות הדבר היא שפטורים אלה הפכו לאפיק קל שבאמצעותו יכולים האמריקנים לקצץ בהכנסות של משטר האייתוללות.

מנגד, מדובר בשאלה הרת גורל לעיראקים: המדינה הענקית, שבה יש אוכלוסייה בת 45 מיליון בני אדם, נשענת על כ-60 אחוז מתוצרת הגז העצמית שלה לצורכי החשמל. אומנם זו מדינה שהתברכה בעצמה במאגרי גז ונפט עצומים, אך שחיתויות, מלחמות ומאבקים פנימיים מנעו ממנה לממש את מלוא הפוטנציאל שלה בהפקת החומרים הללו ממעבה האדמה.

את יתר 40 האחוזים של הגז שצורכת עיראק היא מייבאת, אולם בעונות השיא היא זקוקה ליותר חשמל, וכתוצאה מכך ליותר גז. בעונות אלה, סך הייבוא מגיע לכמות שווה לזו שהמדינה מפיקה בעצמה. קיצוץ אפיק ייבוא זה, לפיכך, יגרור השלכות כבדות משקל על עיראק, ועשוי לפגוע ישירות במשק החשמל שלה. במספרים מוחלטים, כ-30 אחוזים מתצרוכת החשמל העיראקית נסמכת על ייבוא גז מאיראן, ובסך הכול מדובר על כ-50 מיליון מטר מעוקב של גז שזורם בכל יום מהמדינה השכנה, במסגרת עסקה שהוארכה במרץ 2024.

אגב, פקיסטן נתקלה בבעיה דומה מול האמריקנים בעניין צינור גז שהיא בונה עם איראן כבר שנים לא מעטות. עוד בתקופת הממשל הקודם עמדה פקיסטן בפני מכשולים סביב העסקה בגלל העיצומים של ארה"ב, וניסתה להתעלם מכך ולהמשיך בבנייה, בין היתר בשל החשש מתביעת ענק של טהרן. מאז ינואר היא ביקשה להשיג פטור מממשל טראמפ, ולפי שעה נראה כי עדיין מתנהלים מגעים בין הצדדים.

בחודש פברואר דווח כי ארה"ב מתלבטת אם לבטל את הפטור שהעניק לעיראק בנובמבר 2024 מממשל ביידן לרכישת גז וחשמל מאיראן, או שתתיר לו לפעול עד שיפוג תוקפו ב-7 לחודש הנוכחי. לבסוף ככל הנראה החליטה ארה"ב לא ליצור משבר מוקדם, ועד מרץ לא נקטה פעולה יוצאת דופן. אלא שלפני כשבועיים, ב-9 במרץ, הודיעה ארה"ב סופית כי לא תחדש את הפטור

שניתן לעיראק על רכישת חשמל מאיראן. בניגוד לגז, הסבירה שגרירות ארה"ב בהצהרה לעיתונות, החשמל שמייבאת עיראק משכנתה הוא רק כ-4 אחוזים מכלל משק החשמל שלה [2] מה שיאפשר לבגדד להתמודד עם האובדן בקלות רבה יותר.

כעבור ארבעה ימים הבהירו הרשויות בעיראק כי לפחות בינתיים, הבית הלבן לא ביטל את הפטור שניתן להן מרכישת גז מאיראן. עם זאת, לדבריהן האמריקנים "מעודדים אותנו למצוא גז ממקורות חלופיים". ואכן, פרשת הפטור נתפסה בארה"ב, אבל גם במקומות אחרים, כהזדמנות לעיראק לגוון את מקורות ייבוא האנרגיה שלה, ולהפסיק את המצב שבו היא תלויה מאוד במדינה אחת [2] תלות שההשפעות שלה לא ניכרות רק בתחום האנרגיה, אלא גם גולשות לזירה המדינית, למשל, ומגדילות את האחיזה וההשפעה שיש לאיראן על הממשלה בבגדד.

יש סיבה נוספת לצורך של עיראק להפחית את התלות שלה באיראן: עקב התסבוכת הגיאוגרפית פוליטית שנקלעה אליה הרפובליקה האסלאמית סביב תוכנית הגרעין, שמדרדרת בתורה את המצב הכלכלי הפנימי החריף שלה, היא הפכה ליצואנית לא אמינה. בשנה שעברה, כך דווח, התמודדה עיראק עם מחסור חריף בגז בשל שיבושים באספקת הגז האיראנית. למעשה, החל מנובמבר נעצרה כמעט לחלוטין הזרמת הגז מאיראן לשכנתה, לכאורה עקב הצורך בשיפוץ צינור הגז ותחזוקה שוטפת, שאמורים היו להימשך 15 יום. בפועל ההפסקה התארכה לזמן רב הרבה יותר, ובינואר עוד שוחחו בכירים בשני הצדדים בניסיון לחדש אותה. אפילו ראש ממשלת עיראק מוחמד שיאע א-סודאני נדרש לנושא בביקורו במדינה השכנה.

הסיבה האמיתית לעצירת הגז האיראני ככל הנראה קשורה בתעדוף שמעניקה טהרן לשימוש עצמי בגז, עקב המחסור הגדול שגם היא סובלת ממנו בתחום האנרגיה. אך הייתה לכך השפעה גדולה על משק החשמל העיראקי: חלקים גדולים בצפון ובמרכז המדינה חוו הפסקות חשמל עקב הניתוק של הגז האיראני, ובסך הכול איבדה עיראק כ-6 ג'יגה וואט חשמל רק עקב הפסקת הזרמת הגז של טהרן.

שלוש אפשרויות למשק האנרגיה

המהלך האמריקני היה ידוע כבר זמן רב, כמו גם רצונו של הבית הלבן שעיראק תפעל לגוון את מקורות האנרגיה שלה. העובדה שדובר לפחות חודש מראש בכתבות בתקשורת ובשיח בין המדינות על הפסקת הפטור מעידה כי לא הייתה זו הפתעה. אם כן, האם בגדד נתפסה לא מוכנה, ומה בעצם עשתה כדי לדאוג לכך שביום סגריר לא תיוותר ללא אפשרויות גיבוי?

את התוכניות העיראקיות אפשר לחלק לשלושה סוגים: פיתוח שוק החשמל והאנרגיה המקומי, כדי לייעל אותו ולנסות להפיק ממנו עוד תוצרים, במטרה להפחית את התלות בייבוא מבחוץ; ניסיון לקנות חשמל ממדינות אחרות, שאינן איראן; ובחינת מקורות חלופיים לאספקת גז, בהנחה שאולי ארה"ב תבטל בעתיד גם את הפטור הזה.

כדי להגדיל את התפוקה העצמית של ארצו, הודיע משרד הנפט העיראקי השבוע כי הוא מכוון

ליישם תוכנית רב-שנתית בחומש הקרוב, שהיעד הסופי שלה הוא להפיק כ-6 מיליון חביות נפט ביום ב-2028. סגן שר הנפט, באסם מוחמד ח'דיר, אמר לסוכנות הידיעות המקומית כי "המשרד פועל להגשים את היעד הזה באמצעות מיזמים בכל המחוזות, הגדלת פעולות חיפוש הנפט על ידי חברות ייעודיות, כמו גם קידוחים ופעילויות פיתוח במסגרת שישה סבבי רישוי". בין היתר, כיוון השר בדבריו לפיתוח של ארבעה שדות נפט גדולים באזור כרכוכ, במחוז הכורדי בצפון המדינה, שהממשלה הגיעה להסכם עליהם עם חברת הענק הבריטית BP.

במקביל, עיראק מנסה למנף את הקשרים והאינטרסים המשותפים עם ארה"ב כדי למשוך חברות אמריקניות לפיתוח משק האנרגיה במדינה. עיראק תכננה עוד בספטמבר להציע חוזים לחברות מארה"ב על עשרה גושי חיפוש בשדות הגז שלה, ובינואר הגיעה בגדד להסכם עם תאגיד הליברטון על פיתוח שדה הנפט נאהר בין עמר. לצד זאת, העיראקים לא הצליחו למשוך התעניינות גדולה, ולפיכך בין היתר פנו לכיוונה של סין, שמחזיקה בנתח גדול מפיתוח שדות האנרגיה במדינה זו. ביוני גם חתמה המדינה על הסכם עם חברת טוטאל הצרפתית להקמת תחנת כוח חדש בדרום עיראק.

בהקשר זה, חשוב לזכור שעד לפני שנים לא אחדות נרמסה האדמה העיראקית תחת רגלי לוחמי דאעש, והממשלה בה נותרה לא יציבה זמן ארוך מאוד. העובדה שהיא מצליחה למשוך כעת משקיעים בינלאומיים ולפתח תוכניות חומש לא מובנת מאליה.

אחד הדברים הנוספים שמקדמת עיראק כדי להגדיל את התפוקה שלה הוא ניצול מיטבי יותר של הפקת האנרגיה בשדות הנפט שלה. בשיטת קידוח הנפט שנהוגה כיום במדינה, גז שמשתחרר ביחד עם הנפט ממעבה האדמה מובער, נשרף ולא מנוצל, בהיעדר תשתית מתאימה לאיסופו ועיבודו. זו תופעה שקיימת בעולם כולו, ולפי הערכות הבנק העולמי, אם כל הגז הזה ינוצל ☐ הוא יוכל לשמש בכל שנה את כל אפריקה שמדרום לסהרה.

בגדד שואפת כעת להפסיק את הבערת הגז תוך כשלוש שנים, ובהינתן ציוד מתאים היא תוכל לנצל אותו לצורכי שוק האנרגיה המקומי שלה. "ברגע שהבערת הגז תופסק, עיראק תוכל להסתמך על אספקת גז לחשמל במשך זמן רב", אמר מקור עיראקי. אחד הדברים שעשתה עיראק לקידום היעד הזה היה פתיחת מפעל לעיבוד גז, והיא אף חתמה עם חברת סימנס על הסכם להמרת הגז שתלכוד במסגרת התהליך הזה לדלק שיוכל לסייע בייצור חשמל.

האפשרויות האחרות לשימור משק ייצור החשמל בעיראק, כאמור, הן רכישת חשמל ממקור חיצוני או איתור מקור חלופי לאספקת גז. כבר כיום מייבאת בגדד חשמל מטורקיה השכנה, וכעת היא מבקשת להכפיל את הכמות שהיא רוכשת, כדי לעמוד בביקוש של המחוזות הצפוניים שלה. לשם כך צריכה הממשלה המקומית להגדיל את קיבולת הקו שמוליך את החשמל בין המדינות, שכיום עומדת על 300 מגה-ואט. המטרה שלה היא לשפץ את הקו הזה, כד שעד הקיץ הבא יוכל להעביר 600 מגה-ואט. לפי דיווחים בטורקיה, בשבוע שעבר נחתם הסכם בין אנקרה לבגדד למימוש השאיפה הזאת, בביקורו של שר האנרגיה הטורקי בבירה העיראקית.

רכישת גז, לעומת זאת, קצת מסובכת יותר מבחינת העיראקים: יש מדינות, כגון טורקמניסטן, שהיא יכולה לקבל מהן גז באמצעות צינורות יבשתיים. אבל לצורך עסקאות כאלה צריכה עיראק לדאוג להנחת הצינורות, סיפור מורכב בפני עצמו, כמו שמדגים ההסכם עם הטורקמנים. באפריל 2024 חתמו הרשויות בבגדד על הסכם עם איראן וטורקמניסטן לאספקת גז דרך צינור שתבנה טהרן בשטחה. הצינור, שאורכו כ-124 קילומטרים, יאפשר הזרמת גז בכמות גדולה, המספיקה לכמחצית מהביקוש העיראקי ☒ אולם הסכם כזה מחייב מעורבות, ולכל הפחות הסכמה, של הרשויות ברפובליקה האסלאמית. במציאות הגיאוגרפית הנוכחית, ובהינתן אפשרות של ביטול הפטור לעיראק לרכישת גז איראני, ההסכם הזה עלול להסתבך, ואולי אפילו לעמוד בסימן שאלה.

דרך אחרת לקניית גז ממדינות זרות היא באמצעות הובלה בתצורתו הנוזלית באוניות. אפשרות זו טובה יותר למדינות רבות, שכן היא מאפשרת גמישות וגיוון באשר לזהות המדינה שממנה ניתן לרכוש את הגז. היא גם מבטלת את התלות בצינורות יבשתיים שיעברו בשטחן של מדינות סמוכות. מנגד, היא מחייבת שלשתי המדינות ☒ המוכרת והקונה ☒ יהיו תשתיות מתאימות להעברת הגז בתצורתו הנוזלית, ולעיבודו מגז לנוזל או להפך. כך למשל, ישראל אינה מייצאת כיום גז נוזלי, בהיעדר מתקן הנזלה בשטחי הארץ. במקום זאת, היא שולחת אותו בצינורות למצרים, שעד השנה שעברה לפחות הייתה מנזילה אותו ומוכרת אותו לאירופה.

כדי לרכוש גז נוזלי, עיראק הכריזה כעת כי היא מקדמת את בנייתו של מתקן הנזלה בנמל אלפאו, ובמקביל בוחנת אפשרות לקנות מתקן צף לאחסון גז נוזלי ועיבודו בנמל ח'ור-אלזביר. לדברי משרד הנפט העיראקי, חברה זרה כבר הגישה הצעה לאספקת מתקן כזה תוך חודש מתחילת ההסכם. נוסף על כך החל המשרד בבניית צינור בן ארבעים קילומטרים שיאפשר הובלת גז מהנמל לרשת הארצית בעיראק, והקמתו תושלם כך כשלושה חודשים. השבוע דווח כי עיראק פתחה במשא ומתן עם כמה חברות בינלאומיות, וכי היא בודקת את האפשרות להגדיל את היעד הסופי שלה ולשכור שתי יחידות אחסון של גז בחופיה.

מיהן המדינות הפוטנציאליות לשותפות כזו, שבמסגרתה ימכרו גז נוזלי לעיראק? תחילה בחנה החודש בגדד את האפשרות לרכוש גז מקטאר ומעומאן, אחרי שבשנה שעברה גם בדקה אפשרות לרכוש גז מקזחסטן. השבוע נודע כי עיראק מצויה במשא ומתן מתקדם עם אלג'יריה על עסקה כזאת, וכי ההכרזה עליה צפויה תוך כחודשיים. משך העסקה מוערך בפרק זמן בינוני, ובמסגרתו תקבל עיראק כמיליון טונות של גז נוזלי בכל שנה. מלבד אלג'יריה וקטאר, הסביר בכיר עיראקי רק אתמול, מעוניינת בגדד לייבא גז נוזלי גם מברזיל ומאינדונזיה.

עניין של תלות

למה בכלל מובא כאן לפרטיו כל הסיפור הזה? קודם כול כי צריך להסביר שלכל פעולה מדינית, כלכלית או צבאית עשויות להיות השלכות צדדיות, ולא תמיד אנחנו יודעים אותן מראש. בנוסף, גם אם המשמעויות לכאורה מוכרות לכול, כמו במקרה הזה, לא תמיד ברור איך אפשר לפתור

אותן או למתן את השפעתן.

שנית, חשוב להדגיש שהמקרה העיראקי מדגים שוב שאין ריק במזרח התיכון: בהיעדר אפשרות לרכוש חשמל או גז מאיראן, בגדד תצטרך להגביר את ייצור האנרגיה העצמאי שלה, אבל גם אז כנראה לא תגיע לכמויות שמאפשרות לה לספק את כל צרכיה בעצמה. משמעות הדבר היא שהרשויות שם עדיין יצטרכו לאתר חלופות חדשות לייבוא גז או חשמל.

השאלה הגדולה היא ממי תביא עיראק את הדרוש לה לשם ייצור חשמל. האם תפנה לטורקיה? האם תייבא גז ממצרים, למשל, שמקבלת את חלקו מקפריסין ומישראל? האם תיישם את העסקה עם אלג'יריה, או שתפנה לברזיל? מלבד המשמעות הכלכלית של סגירת עסקה כזו, צריך לזכור שתמיד יש לה גם השלכות מדיניות: אם העסקה עם אלג'יריה, למשל, תהווה נתח משמעותי משוק האנרגיה העיראקי, היא תהפוך למנוף השפעה מרכזי בידי האלג'ירים על מדיניותה של בגדד.

על כן, כעת זו ההזדמנות אולי להשפיע על המומנטום של התלות העיראקית בייבוא חשמל: במקום שהעיראקים יהיו תלויים באיראן, הם יכולים לגוון את המשענות שלהם ולהפסיק לחלוטין את התלות [2] או שהם במקום זאת יפתחו תלות בשחקן אזורי אחר. אם יהיו אלה טורקיה או ברזיל, ישראל יכולה לצאת בהפסד. אם אפשר לעודד את בגדד לפנות לכיוונים "מערביים" יותר לייצור חשמל או ייבוא גז, יש לכך אפשרויות חיוביות.

לבסוף, אנחנו מצויים כעת, ממש בתחילת כהונתו השנייה של טראמפ, בתקופה של חלומות. הרבה אנשים מדמיינים את האופן שבו ייראו העולם, האזור וישראל עצמה בעוד שנים אחדות. אולי זו גם הזדמנות לשלב את עיראק בחזון הזה. הרי בעבר נשמעו קריאות במדינה לנרמל את היחסים עם ישראל, ואף צף רעיון לצרף את בגדד להסכמי אברהם.

מאז עברו הרבה מים בפרת ובחידקל, ואפילו נחקק בעיראק חוק האוסר על יצירת קשר עם ישראל, שעונשו מוות. אך בחודשים האחרונים החלה גם לרדת ההשפעה של איראן על הממשלה העיראקית, עוד תוצאה חיובית של המלחמה האחרונה ושינוי הסדרים האזוריים. רק כדי להדגים את המשמעות של השינוי הזה: בימים אלה אפילו לא עולה על הפרק האפשרות שהמיליציות השיעיות בעיראק יתקפו את ישראל, על אף חידוש המלחמה בעזה, ולמרות שהחות'ים הצטרפו בכל הכוח למאבק נגד ישראל.

השבוע חזה טראמפ שעוד מדינות יצטרפו להסכמי אברהם, ואמר כי יש מדינות שכבר הביעו התעניינות בכך. לא ברור לחלוטין לאילו מדינות התכוון, אך בחודש שעבר הזכיר שליחו סטיף ויטקוף בהקשר זה את לבנון ואת סוריה. האם עיראק יכולה גם לעלות על הפרק כשמדברים על חלום כזה? האם יש סיכוי לראות יום אחד חידוש של הרעיון להקים קו רכבת מישראל לבגדד? או בראייה מודרנית, האם תהיה אפשרות של העברת גז או חשמל מישראל לבגדד? לחלום תמיד אפשר.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 26.03.2025.